
MARTINA GRAHEK RAVANČIĆ, znanstveni suradnik

Hrvatski institut za povijest

Zagreb, Opatička 10 a

UDK 94(497.1)"1941/1945"(093.2)

341.44"1945/1946"

EKSTRADICIJA RATNIH ZLOČINACA

Prema dokumentima Državne/zemaljskih komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača

APSTRAKT: *Pitanje sankcioniranja ratnih zločina postavljeno je još za vrijeme trajanja ratnih operacija Drugoga svjetskoga rata. U tom smislu zanimljivi su dokumenti Državne/Zemaljskih komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača kao jednog od istražnih organa novouspostavljene vlasti na jugoslavenskom prostoru nakon rata. Oni svjedoče o zadacima koji su postavljeni pred komisije (u ovom slučaju najvažniji izvršni zadatak odnosi se na pitanje izručenja ratnih zločinaca), njihovoj provedbi, ali i ondašnjim međunarodnim odnosima globalnim, geostrateškim interesima i planovima Zapadnih saveznika.*

Ključne riječi: Državna (Zemaljska) komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, izručenja, ratni zločinci, Ujedinjeni narodi, Zapadni saveznici

Pojam ratni zločin u najužem smislu predstavljao bi različite povrede ratnih prava i običaja u onom smislu kako to propisuje međunarodno pravo, a koje je počinila osoba drugog državljanstva od onoga gdje su povrede učinjene, dok je „domaća osoba“ kriva za djela izdaje ili kolaboracije.¹ Unatoč tome, brojne diplomatske i pravne rasprave dale su mu značajniji opseg.² Za razliku od toga Uredba o vojnim sudovima Vrhovnog štaba NOV

---

¹ „Ratni zločin“, *Opća enciklopedija*, sv. 7. (Zagreb 1981.), 10.; Hodimir SIROTKOVIĆ, Lujo MARGETIĆ, *Povijest država i prava naroda SFR Jugoslavije*, Zagreb 1990., 335.; Katarina SPEHNJAK, *Britanski pogled na Hrvatsku 1945. – 1948.*, Zagreb 2006., 144. (i literatura koja se tamo spominje); Jan T. GROSS, „Themes for social history of war experience and collaboration“, *The politics of retribution in Europe – World War II and its aftermath*, ur. István Deák, Jan T. Gross i Tony Judt, New Jersey 2000., 24.–26.

² Quincy WRIGHT, „War Criminals“, *The American Journal of International Law*, vol. 39., no. 2. (travanj, 1945.), 260.–261. (i literatura koju tamo navodi).

i POJ iz svibnja 1944. definirala je pojam znatno šire.³ Kako vidljivo točna definicija ratnog zločina nije utvrđena, no još za vrijeme ratnih operacija Saveznici su zaključili (pod dojmom počinjenih zvjerstava, zlodjela, masovnih likvidacija, ubojstva i dr.) da će se krivci za takva zlodjela nakon rata progoniti kao ratni zločinci. Kriteriji i mjerila za utvrđivanje ratnih zločina proizlazili su iz međunarodnih dokumenata, ponajprije Haških i Ženevskih konvencija. Stavovi savezničkih vlada potvrđeni su već na Moskovskoj konferenciji (19. do 30. listopada 1943.), kad je usvojena Deklaracija o odgovornosti zemalja Sila osovine, za zločine počinjene tijekom rata.⁴ U deklaraciji, koju su potpisali Franklin D. Roosevelt, Winston Churchill i Josif V. Staljin, utvrđeno je kako će svi oni koji su odgovorni za počinjeno biti vraćeni na mjesto svog zločina, gdje će im biti suđeno. U nastavku se dodaje: „Neka oni koji dosad nisu uprljali ruke krvlju pripaze da ne stupe u redove krivaca, jer će Tri Savezničke Sile sasvim sigurno progoniti do na kraj sveta i izručiti ih njihovim tužiocima da bi se pravda izvršila.“⁵ Ona se odnosila na sve zemlje koje je okupirao Treći Reich, njegove ratne saveznike i domaće pomagače koji su djelovali u službi osvajača i izvodili zločine.⁶ Deklaracija je potvrđena na Teheranskoj konferenciji (studeni – prosinac 1943.), konferencijama u Jalti (veljača 1945.) i Potsdamu (17. srpnja – 2. kolovoza 1945.) te je postala osnovni međunarodni zakon na osnovi kojega će odgo-

³ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom II, knjiga 13, *Dokumenta Centralnog komiteta KP Jugoslavije i Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije*, Beograd 1982., 174.–185.; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. – 1946. Dokumenti*, prir. Zdravko Dizdar i dr., Slavonski Brod 2005., 35.–42.; Josip BROZ TITO, *Sabrana djela XX, 6. travnja – 30. lipnja 1944.*, ur. Pero Damjanović, Beograd 1984., 233.

⁴ Na konferenciji su sudjelovali ministri vanjskih poslova savezničkih zemalja. SAD je predstavljao Cordell Hull, Veliku Britaniju Anthony Eden, SSSR Vječeslav Molotov. Vidjeti: *Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske*. Zbornik dokumenata 1944. (od 1. siječnja do 9. svibnja), Zagreb 1970., 105. (bilj. 8). Ovim dogovorom nije bilo točno definirano kako će se pred lice pravde izvesti one osobe čiji zločini nisu vezani samo uz jedno geografsko područje, a čije je kažnjavanje trebalo, prema dogovoru, biti zajedničko. Vidjeti: Jera VODUŠEK STARIĆ, *Kako su komunisti osvojili vlast 1944.–1946.*, Zagreb 2006., 30.

⁵ „Great Britain – Soviet Union – United States: Tripartite Conference in Moscow. Anglo – Soviet – American Communiqué, November 1, 1943.”, *The American Journal of International Law*, vol. 38, br. 1, Official Documents (siječanj 1944.), 3.–8.; „Ratni zločinci u službi imperijalista“, *Trideset dana*, Zagreb januar 1948., 67.; Vojtech MASTNY, „Soviet War Aims at the Moscow and Teheran Conferences of 1943”, *The Journal of Modern History*, vol. 47, no. 3 (rujan 1975.), 481.–504.

⁶ Prema tumačenju u Proglasu Državne komisije stoji: „Tri velika naša saveznika dali su na ovoj konferenciji deklaraciju: 'da će goniti ratne zločince do na kraj svijeta (!) i predati ih u ruke naroda koji ih traže da bi im se moglo izvršiti suđenje'. Ruku pod ruku sa našim saveznicima gonićemo mi okupatorske zločince i njihove pomagače do na kraj svijeta, sigurni da će pravda naših naroda staviti svoju ruku na njih.“ Vidjeti: *Upute za rad Opštinskih komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača*, Tuzla 1945., 2.

varati ratni zločinci nakon rata.⁷ Prema tumačenju odgovornost se ne odnosi samo na njemačku vojsku i, kako se navodi, nacističke funkcionere, nego i na sve „saveznike i ortake fašističke Njemačke u ratu kao i kvislinge i pomagače koji su, u svojim zemljama u službi osvajača vršili zločinstva nad vlastitim narodom.“⁸ Sukladno tome Komisija Ujedinjenih naroda za ratne zločine (United Nations War Crimes Commission – UNWCC) osnovana u Londonu 20. listopada 1943. pozvala je sve zemlje članice antihitlerovske koalicije da osnuju svoje nacionalne komisije.⁹ Londonskim sporazumom Saveznika od 8. kolovoza 1945. ustanovljen je Međunarodni vojni sud i donesen je njegov Statut.¹⁰ Prema njemu određeni su sustav i procedura suda, ali su klasificirane i tri vrste zločina (zločini protiv mira, zločini protiv čovječnosti i ratni zločini) koje ulaze u njegovu nadležnost i za koje je utvrđena osobna odgovornost počinitelja. Prema tim principima suđeno je i pred međunarodnim vojnim sudom u Nürnbergu.¹¹ Zanimljivo je da je W. Churchill, jedan od potpisnika Moskovske deklaracije, zastupao mišljenje da uhvaćene vođe Trećeg Reicha, bili oni stranački čelnici, vojnici ili ministri, koje identificira vojni časnik u rangu generala ili više, treba ubiti u roku od šest sati.¹² Time bi se izbjegle zamke zamršene pravne procedure koju elita nacističkoga pokreta (nazivajući ih „ljudi izvan zakona“) niti ne zaslužuje. U svojim razmišljanjima Churchill čini se nije bio osamljen, nego ga je podržavao i veći dio britanske javnosti i tadašnjih državnih dužnosnika.¹³ Zanimljivo je da se slična formulacija koristi i u dopisu Predsjedništva Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine (ZAVNOBIH), namijenjenom komisijama za utvrđivanje zločina, u kojemu

⁷ Dokumenti iz istorije Jugoslavije tom II, prir. Miodrag Đ. Zečević i Jovan P. Popović, Beograd 1998., 289.; Upute za rad Opštinskih komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, 7.

⁸ Upute za rad Opštinskih komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, 7.

⁹ Venceslav GLIŠIĆ, „Zločin i kazna“ u: *Drugi svjetski rat*, Treća knjiga, Zagreb, Ljubljana, Beograd 1980., 397.–398.; Damijan GUŠTIN, „Tisk narodnoosvobodilnega gibanja 1944–1945 o organih za ugotavljanje vojnih zločinov“, *Prispevki za novejšo zgodovino*, 33/1993., br. 1.–2., 111.–112.; Josip JURČEVIĆ, *Nastanak jasenovačkog mita. Problemi proučavanja žrtava Drugog svjetskog rata na području Hrvatske*, Zagreb 2005., 16.

¹⁰ <http://www.unhcr.org/refworld/docid/3ae6b39614.html>, zadnji put gledano 4. studenog 2010.

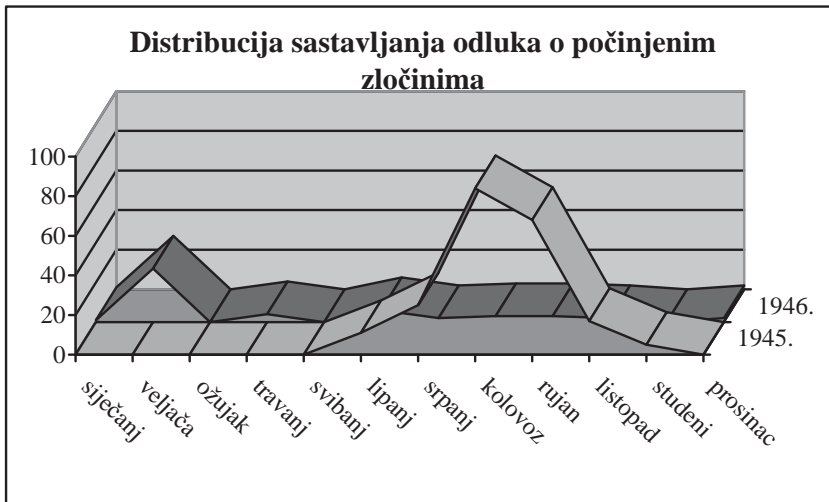
¹¹ H. SIROTKOVIĆ, L. MARGETIĆ, *Povijest država i prava naroda SFR Jugoslavije*, 335.; Berislav JANDRIĆ, „Prijepori saveznika oko zahtjeva Jugoslavije za izručenjem osumnjičenih za ratne zločine iz savezničkih izbjegličkih logora u Italiji 1945. – 1947.“, *Časopis za suvremenu povijest* (dalje: ČSP), 38/2006., br. 2., 460.

¹² Michael BURLEIGH, *The Third Reich*, London 2001., 803.; K. SPEHNJAK, *Britanski pogled na Hrvatsku*, 140.–141.

¹³ Richard OWERY, *Interrogations. Inside the mind of the Nazi elite*, London 2002., 6. K. SPEHNJAK, *Britanski pogled na Hrvatsku*, 140.–141.

se navodi: „Odluka o kažnjavanju ratnih zločinaca, treba da u korijenu istrijebi sav onaj ološ, koji je poslije prošlog rata ostao nekažnjen, a suđenje zločincima ovoga rata biće u isto vrijeme strašna opomena budućim zavojevateljima, koji pokušaju da naruše mir, slobodu i nezavisnost bilo kojeg naroda.“¹⁴

Prema uputama UNWCC-a, Plenum Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ), 30. studenog 1943. donio je odluku o osnivanju Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača.¹⁵ Zemaljska komisija za ratne zločine osnovana je na prvoj sjednici Predsjedništva ZAVNOH-a od 18. svibnja 1944.¹⁶ Na temelju primljenih iskaza i provedenih istražnih radnji Komisija je sastavljala odluke o ratnim zločincima. Najveći dio odluka sastavljen je tijekom srpnja i kolovoza 1945., s obzirom da organizirani rad Komisije počinje tijekom lipnja 1945. U to vrijeme najizraženija je i propagandna djelatnost kojom se poziva na kažnjavanje zločina počinjenih tijekom rata. Slijedeći „val“ primjetan je početkom 1946. godine, kada se radi na sređivanju dokumenata potrebnih za Mirovnu konferenciju u Parizu (29. srpnja – 15. listopada 1946.) i pitanju izručenja zločinaca.

¹⁴ Upute za rad Opštinskih komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, 7.

¹⁵ Prvo i Drugo zasedanje Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije: 26. i 27. novembra 1942. u Bihaću: 29. i 30. novembra 1943. u Jajcu po stenografskim beleškama i drugim izvorima, prir. Slobodan Nešović, Beograd 1953., 241.; Službeni list Demokratske Federativne Jugoslavije, god I., br. 1., 1. veljače 1945.

¹⁶ Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske. Zbornik dokumenata 1944./III (od 10. svibnja do 31. prosinca), Zagreb 1975., 28.–30.

Izvršna djelatnost Državne komisije bila je najznačajnija kada se radilo o zločincima koji se ne nalaze u zemlji tj. kada se obrađivalo pitanje njihova izručenja.¹⁷ Taj problem bio je tim aktualniji zbog činjenice da je najveći dio osoba optuženih za ratni zločin bio nedostupan jugoslavenskom pravosuđu. O tome dovoljno govore i relativno česti članci objavljeni u ondašnjem tisku. Tako se primjerice u *Vjesniku* vrlo detaljno navodi: „Oni su privremeno našli sklonište kod svojih fašističkih suradnika i pomagača u profašističkim državama i u okrilju reakcionarnih klika u zapadno europskim zemljama. Odatle iz inozemstva oni šalju upute i poticaje za zločinački rad svojim suradnicima, koji su ovdje ostali. Baš ti izbjegli zločinci bili su i za vrijeme rata, a i sada, najopasniji. (...) tako treba da čitav naš narod bude ujedinjen u našem pravednom zahtjevu, da se sudu naših naroda izruče svi zločinci, koji su se privremeno negdje sakrili.“¹⁸

Za istaknutije osobe, članove vlade Nezavisne Države Hrvatske (NDH) i druge državne dužnosnike, bio je zadužen istražni odsjek (V.) koji je prema svemu sudeći sastavljao ekstradicijske odluke s obzirom da je većina vodećih osoba iz NDH, nakon završetka rata, napustila zemlju. Ovakav sveobuhvatni zadatak uzrokovao je sve veći porast administracije, pa je pri Zemaljskoj komisiji Hrvatske (kao i pri ostalim jedinicama) pokrenuto posebno Izvršno odjeljenje. Ono je bilo zaduženo za održavanje veza Državne komisije s delegacijama u inozemstvu te dostavljanje materijala potrebnih za provedbu izručenja.¹⁹ Komisijine delegacije nalazile su se pri savezničkim glavnim komandama u Njemačkoj²⁰, Austriji²¹ i Italiji.²² One

---

¹⁷ Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), Zagreb, fond 279 – Predsjedništvo vlade NRH, kut 29, Opći odjel, Opći spisi, br. 206.

¹⁸ „Kažnjavanje ratnih zločinaca mjerilo je naprednosti i iskrene želje za novim životom“, *Vjesnik* (Zagreb), god. V, br. 55., 23. lipnja 1945., 1.

¹⁹ Struktura Komisije utvrđena je na temelju Izvještaja dr. Dušana Nedeljkovića, predsjednika Državne komisije, u kojem se opisuje rad Komisije. Vidjeti: Arhiv Jugoslavije (dalje: AJ), Beograd, fond. 110 – Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača (dalje: DK), kut. 1–1, Izvještaj dr. Nedeljkovića o radu Državne komisije, str. 3.–7.

²⁰ Delegacija u Njemačkoj (američka zona) bila je smještena u Frankfurtu na Majni, a nakon toga se selila u Wiesbaden, Augsburg, Freising i München. Jedan istražni tim povremeno je radio i u Dachau. Misija je ukinuta u siječnju 1948., a njezine poslove preuzima Vojna misija u Berlinu. Britanska zona osnovana je pri Štabu 21. armijske grupe sa sjedištem u Bad Salzufflenu dok je u francuskoj zoni sjedište bilo u Baden-Badenu. Vidjeti: AJ, fond. 110 – DK, Inventar, Beograd 1976., VII.

²¹ U Austriji misija je bila pri Savezničkom kontrolnom savjetu u Beču. Početkom 1948. poslove preuzima Vojna misija u Berlinu. Postojali su i istražni timovi u Salzburgu i Klagenfurtu te posebne ekipe koji su pratile suđenje u Nürnbergu. Vidjeti: AJ, fond. 110 – DK, Inventar, VII.

²² U travnju 1945. Jugoslavija je, od Glavnog Stožera savezničkih snaga (Allied Forces Headquarters), stacioniranog u Italiji, zatražila dozvolu za rad svojih misija, kako bi istražila zločine koje su počinili njezini građani i pripadnici okupatorske vojske tijekom rata u

su bile zadužene za obavljanje informativnih i istražnih poslova pri utvrđivanju ratnih zločinaca. Za rad ovih delegacija bilo je potrebno slaganje odnosnih savezničkih vojnih vlasti i njihovih vlada. One su bile pod izravnom upravom Državne komisije, a u personalnim i disciplinskim pitanjima spadale su pod jugoslavenske vojne organe, ukoliko se radilo o vojnim licima.²³

Za komunikaciju s Komisijom Ujedinjenih naroda u Londonu bila je zadužena posebna delegacija akreditirana u listopadu 1943., a legalizirana od Vlade DFJ u veljači 1945. godine. Jugoslavenska delegacija trebala je, prema direktivama, zastupati interese FNRJ u cjelokupnom radu UNWCC-a. Osim toga, zadatak joj je bio da na temelju odluka Državne komisije na engleskom formulira optužbe i podnosi ih Komisiji Ujedinjenih naroda te redigira note ambasada koje su upućivane radi odobrenja ekstradicije. Delegacija je ukinuta u svibnju 1947., a njezine poslove preuzela je ambasada FNRJ u Londonu.²⁴ U svom radu ona je izravno koristila različite jugoslavenske misije, delegacije i časnike za vezu u savezničkim vojskama i državama te strukturu jugoslavenskog ministarstva inozemnih poslova.²⁵

S vremenom se pokazalo kako je pitanje izručenja ratnih zločinaca postalo najvažnije u cjelokupnoj djelatnosti Državne komisije. Već početkom prosinca 1945. upućen je dopis okružnim i gradskim komisijama kojim se pozivaju da Zemaljskoj komisiji najhitnije dostave „popise ratnih zločinaca, izdajnika i narodnih neprijatelja, za koje im je poznato da se nalaze u bijegu u inozemstvu, ili za koje pretpostavljaju da se nalaze izvan granica naše države“.²⁶ Ovu činjenicu trebalo je prvotno „pozitivno utvrditi“, radi čega se trebalo „obraćati OZN-i da ispita i saopći rezultat Vašeg traženja“.²⁷

Jugoslaviji. Osim toga namjeravala je stupiti u kontakt s izbjeglicama i raseljenim osobama kako bi im pomogla oko njihove eventualne želje za povratkom u domovinu. Istražni postupak Državne komisije, navodno, trebao je obuhvatiti više desetaka tisuća osoba koje su se nalazile u savezničkim izbjegličkim logorima i zatvorima, a kao razlog navodi se – istraga radi podizanja optužbe i privođenja pravdi. Vidjeti: Slobodan NEŠOVIĆ, *Temelji Nove Jugoslavije*, Beograd 1973., 161. Za Italiju je bila zadužena delegacija Vlade FNRJ u Savjetodavnom vijeću u Rimu, a poslije uspostave diplomatskih odnosa s Italijom zadatak je preuzelo Poslanstvo FNRJ. Vidjeti: AJ, fond. 110 – DK, Inventar, VIII.

²³ AJ, fond. 110 – DK, Inventar, VI.

²⁴ *Dokumenti iz istorije Jugoslavije* tom I, prir. Miodrag Đ. Zečević i Jovan P. Popović, Beograd 1996., 25.

²⁵ *Dokumenti iz istorije Jugoslavije* tom I, 44.; Albert VAJS, „Rad Komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, god. IX, br. 1., siječanj – ožujak 1961., 390.

²⁶ Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), fond 306 – Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača (dalje: ZKRZ) Centralna gradska komisija (dalje: CGK), kut. 714, br. 3130/45.

²⁷ Zlatko BEGONJA, *Političke prilike i sudski procesi u Zadru od 1944. do 1948.*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zadru, Zadar 2007., 141.

Tada se pristupalo traženju izručenja, bilo preko delegacija Državne komisije, bilo preko Ministarstva vanjskih poslova. Ukoliko se radilo o zločincima koji su bili neprijateljski državljani, prije izručenja valjalo je tražiti njihovo registriranje pri Komisiji Ujedinjenih naroda u Londonu. Postavlja se pitanje kakva je uistinu bila komunikacija između navedenih institucija. Prema nekim pokazateljima razvidno je da je ona bila s dosta zapreka i zadržke. O tome svjedoči dopis Ministarstva vanjskih poslova poslan Državnoj komisiji 11. veljače 1947., a odnosi se na koordinaciju rada te se napominje da se ubuduće Ministarstvo obavještava o postupcima i saznanjima koje ima Komisija.²⁸ Opravdano je zaključiti da komunikacija, čak i 1947. (nakon više od dvije godine rada) nije bila uhodana zbog čega je vjerojatno trpjela i sama kvaliteta obavljenog zadatka, a samim time i njegova mogućnost zadovoljavajućeg izvršavanja.

Po pitanju ekstradicije ratnih zločinaca Komisija je sastavila više „spiskova“. Na popisu A bilo je 269 osoba koje su se nalazile u prolaznim logorima te su nakon toga smještene u logor Tricase (Italija). Prema dopisu od 24. srpnja 1945., namijenjenom svim okružnim i centralnim komisijama, proizlazi kako vrlo hitno treba dostaviti dokazni materijal o zločinačkom radu, „ustaških izbjeglica“ s popisa A. Naime, radi se o ustaškim dužnosnicima koji su pobjegli pred Jugoslavenskom armijom, a za čija su djela izrađene odluke. Kao odgovor na ovaj dopis dostavljaju se podaci za 37 osoba (npr. Ivo Korski [Korsky] satnik u Ustaškoj vojnici, Vjera Korski, Danko Vidali koji je sudjelovao u organiziranju Ravnateljstva za javni red i sigurnost (RAVSIGUR) i njegovoj reorganizaciji u Glavno ravnateljstvo za javni red i sigurnost (GRAVSIGUR), gdje je bio i zamjenik glavnog ravnatelja, Vladimir Košak tajnik u Ministarstvu narodnog gospodarstva, Vinko Nikolić, Vilim Peroš, Karlo Dragutin Imper predstojnik Gline, Vladimir Kren zapovjednik zračnih snaga NDH i dr.).²⁹ Slijedi popis 119 žena (spisak C), koje se nalaze u logoru Carbonari (pokraj Barija), dok su se na popisu B nalazila 234 „ustaška funkcionera koji su pobjegli pred JA“ s kratko navedenim dužnostima i položajima (Mehmed Alajbegović, Andrija Artuković, Rafael Boban, Daniel Crljen, Vilim Cecelja i dr.).³⁰ Popis D sadržava imena 357 ostalih osoba koje su izbjegle pred JA.³¹ Osim ovih načelnih odrednica na popisima se ne navode nikakvi drugi podaci o osobama. Pretpostavljam da je razlog tome činjenica što je za sve njih već sastavljena odluka o počinjenju ratnog zločina, pa su ovakvi popisi služili tek za evidenciju.

---

²⁸ AJ, fond 110 – DK, kut. 16., 25–16–1009.

²⁹ HDA, fond 306 – ZKRZ Glavni urudžbeni zapisnik (dalje: GUZ), kut. 60, br. 2753/45.

³⁰ HDA, fond 306 – ZKRZ GUZ, kut. 60, br. 3518, 4244–4248, 4598/45.

³¹ HDA, fond 306 – ZKRZ Okružna komisija (dalje: OK), kut. 702, br. 151/46.

Iako nije u potpunosti jasno, jer ne postoje neki novi podaci ili upute, pretpostavljam da su ovi popisi prosljeđivani Državnoj komisiji, a zatim nadređenim međunarodnim institucijama. Na osnovi njih, za sve popisane osobe, prikupljan je materijal o „zločinačkom radu u vrijeme okupacije“, a dovršeni spis trebalo je dostaviti voditelju Upravnog odjela. S obzirom da su nerijetko postojeći spisi bili vrlo šturi ili uopće nije bilo predmeta o pojedinim osobama s popisa, trebalo je provesti dodatne istražne radnje.³² Zanimljivo je da Državna komisija često prigovara kako dostavljene odluke zemaljskih komisija (u konkretnom slučaju Zemaljske komisije Hrvatske) nisu dovoljno dokazane. Pa, stoga u odgovoru iz prosinca 1946. stoji: „Ova je Zemaljska komisija mišljenja, da je u smislu postojećih krivično-pravnih propisa Zakona o zaštiti naroda i države, Zakona br. X kontrolnog savjeta od 20. XII 1945, kao i po načelima, koja su stvorena na nürnberškom procesu, – u pomanjkanju dokaza za konkretno počinjene ratne zločine – dostatno dokazati, da je izvjesno lice bilo na funkciono važnom položaju u terorističkom ili vojničkom aparatu okupatora i njihovih pomagača, a da bude proglašeno ratnim zločincem za zločine, koje su te organizacije ili oružane formacije počinile na našem području“.³³ Prema pojedinim tumačenjima ovakav anakroni pristup, kako je ovdje objašnjeno, nije bio prihvaćen na nürnberškom procesu, već se je inzistiralo na pojedinačnom utvrđivanju odgovornosti za počinjeno.³⁴

Najčešće su, glede podataka potrebnih za ekstradiciju, različite delegacije za ratne zločine (u stranim zemljama) ili Državna komisija slale dopise Istražnom odsjeku Zemaljske komisije koji ih je prema potrebi dopunjavao.³⁵ Vrlo često je pri prikupljanju podataka potrebnih za sastavljanje ekstradicijskih odluka, kontaktirano Ministarstvo unutrašnjih poslova, tj. Uprava državne bezbjednosti (UDBA), a podaci su prosljeđivani jugoslavenskim ambasadama.³⁶ Za veći dio zločinaca u svojim dopisima, Komisija navodi da ne „raspolaze nikakvim podacima“, pa se za njih u potpunosti oslanja na podatke Ministarstva unutrašnjih poslova.³⁷ UDBA je za svakog zlo-

---

³² HDA, fond 306 – ZKRZ Neprijateljska imovina (dalje: NI), kut. 659, br 2753/45., 28. srpnja 1945.

³³ AJ, fond 110 – DK, kut 8., 11–8–211/212.

³⁴ Nada KISIĆ-KOLANOVIĆ, „Vrijeme političke represije: ‘veliki sudski procesi’ u Hrvatskoj 1945.–1948.“, *Časopis za suvremenu povijest*, 25/1993., br. 1., 16. Ovakvo načelo ne može se pravdati niti načelima utvrđenim Statutom Međunarodnog vojnog suda u Nürnbergu. Navedeni sud nije prihvatio zahtjev optužbe, prema kojemu se Vlada Trećeg Reicha i Generalštab njemačkih oružanih snaga imaju tretirati kao „zločinačka organizacija“. Članstvo u organizaciji nije bilo dovoljno da se odredi odgovornost te se smatralo kako trebaju biti isključene one osobe koje nisu bile uključene u izvršenje zločina.

³⁵ HDA, fond 306 – ZKRZ Zh, kut. 399, br. 5796./46.

³⁶ HDA, fond 306 – ZKRZ Zh, kut. 295, br. 5815/46., 9. studenog 1946.

³⁷ HDA, fond 306 – ZKRZ Zh, kut. 295, br. 7741., 17. listopada 1946.

činca bila dužna dostaviti, što točnije osobne podatke, „lični opis“ te eventualno fotografiju.³⁸ UDBA je bila nadležna i kada su prikupljeni podaci bili „nejasni i protuslovni“, a zadatak „važan i hitan“, kao što je to bilo npr. u slučaju dr. Branka Jelića za kojega se prema podacima Komisije, jedino pouzdano utvrdilo da je bio „ustaški organizator u inozemstvu“. Unatoč brojnim urgiranjima Komisija nije uspjela utvrditi da li se navedena osoba uopće nalazila na području Jugoslavije za vrijeme „okupacije“.³⁹ Čini se da ta suradnja, iako je naglašena njezina važnost, nije uvijek bila učinkovita, pa je Zemaljska komisija vrlo često prosljeđivala požurnice u različitim predmetima.⁴⁰ Većina predmeta obrađivana je krajem 1946. (najčešće tijekom studenog i prosinca) i to više njih u određenim danima (npr. 7. prosinca).⁴¹ Po donošenju odluke, koja je sastavljena u tri primjerka, odnoseći dopis, radi evidencije dostavljan je Administrativnom odjelu.

Posebno pitanje predstavlja procesuiranje zločinaca za koje su sastavljene odluke, no navedeni se nalaze „u bjegstvu“. Taj problem sve je očitiji ako se uzme u obzir da su gotovo sve značajnije osobe, za koje je Zemaljska komisija Hrvatske (i njezine podređene instance) utvrdila krivnju, bile izvan dometa jugoslavenskog pravosuđa. Stoga je Državna komisija sastavila dopis (br. 211–46) od 5. veljače 1946., koji se odnosi na slučajeve kada se ne može postupiti po nekoj odluci. Ovaj dopis nisam uspjela pronaći među dokumentima Zemaljske komisije Hrvatske, već sam navode o njegovu postojanju pronašla uglavnom iz prepiske Javnog tužiteljstva koje vraća dokumente pozivajući da se postupi prema prije navedenom dopisu. Zanimljivo je da se u jednom slučaju Okružne komisije Zagreb od 8. kolovoza 1946. (Vilim Dugi koji se nalazi u bijegu) navodi rukom dopisano, da to uputstvo njima nije dostavljeno.⁴² Navedeni dopis upućen Javnom tužitelju pronašla sam u Arhivu Jugoslavije u Beogradu. U njemu se navodi da Komisija dostavlja podatke za one osobe koje se nalaze u zemlji, dok se za one koji se nalaze u inozemstvu, po pravilu, ne dostavljaju podaci sve dok Komisija ne provede postupak za ekstradiciju. No, „kako ova Komisija često puta ne raspolaze sa sigurnim podacima; da li se neki od domaćih zločinaca nalazi u zemlji ili inostranstvu, dostavlja i za ova lica svoje odluke javnim

³⁸ HDA, fond 306 – ZKRZ Zh, kut. 295, br. 9064., 17. prosinca 1946.

³⁹ HDA, fond 306 – ZKRZ Zh, kut. 399, br. 5796./46.-V., 25. ožujka 1947.; HDA, fond 306 – ZKRZ Zh, kut. 401, br. 4656/45.; HDA, fond 306 – ZKRZ Zh, kut. 401, br. 30789., 27. rujna 1946.

⁴⁰ HDA, fond 306 – ZKRZ Zh, kut. 295, br. 7243., 14. studenog 1946.; HDA, fond 306 – ZKRZ Zh, kut. 295, br. 4099., 14. studenog 1946.; HDA, fond 306 – ZKRZ Zh, kut. 295, br. 8832., 7. prosinca 1946.; HDA, fond 306 – ZKRZ Zh, kut. 295, br. 8009., 2. prosinca 1946.; HDA, fond 306 – ZKRZ Zh, kut. 295, br. 7896., 27. studenoga 1946.

⁴¹ HDA, fond 306 – ZKRZ Zh, kut. 295, br. 8831., 7. prosinca 1946.

⁴² HDA, fond 306 – ZKRZ OK, kut. 708, br. 725/45.

tužiocima, sa zamolbom: da tokom postupka ustanove boravište ovim zločincima, prikupe sav dokazni materijal o njihovim zločinima i ovaj zajedno s ličnim podacima i posljednjim mjestom njihovog boravišta kao i oznakom zemlje u kojoj se sada nalaze, dostave ovoj komisiji radi traženja izručenja.“⁴³

Prema okružnici od 20. veljače 1946., (dostupnoj u Hrvatskom državnom arhivu) za koju pretpostavljam da je preuzela određene stavke iz sporne okružnice s početka mjeseca, određeno je kako se stranim državljanima ili osobama koje su u bijegu djelo zločina kvalificira prema Haškim konvencijama. Nadalje stoji kako se za svakog zločinca, koji je u bijegu, trebaju sastaviti po četiri odluke, a prateći dokazni materijal treba biti u dva primjerka (original i prijepis). Odluka se dostavlja Zemaljskoj komisiji, kako bi ista mogla izvršiti registraciju zločinaca i žrtava. Odluku ne treba dostavljati Javnom tužitelju, no slučaj treba prijaviti nadležnom kotarskom narodnom odboru koji će sukladno čl. 26 Zakona o konfiskaciji imovine, dostaviti narodnom kotarskom sudu, popis imovine mrtvih ratnih zločinaca i narodnih neprijatelja, radi pokretanja nadležnog postupka.⁴⁴

Malu pomoć nudi dopis od 10. svibnja 1946., u kojem se, po pitanju utvrđenih zločinaca koji se nalaze „u bjegstvu“, navodi da je, u usmenom dogovoru sekretara Državne komisije i sekretara ove Komisije (Zemaljska komisija za Hrvatsku) određeno da „nije potrebno sačinjavati nove odluke za one zločince, koji se nalaze u bjegstvu u inostranstvu, a za koje su već ranije sačinjene skupne odluke, već je dovoljno, ako se u njihovom pogledu utvrdi novi zločin, o tome dostaviti dokazni materijal“.⁴⁵ Na jednom od dopisa s imenima utvrđenih ratnih zločinaca, od kojih su poneki već presuđeni, a ostali u bijegu stoji kako nije potrebno spise dostavljati Javnom tužitelju, već samo registrirati i na traženje izraditi ekstradicijske odluke, naravno ukoliko već nisu izrađene.⁴⁶

Bez obzira na obavijest o postignutom usmenom dogovoru Zemaljska komisija 1. kolovoza 1946. šalje dopis u kojem negoduje zbog ponašanja Javnih tužitelja. Još jednom se ponavlja kako u Uputstvu br. 12 od 2. listopada 1945. stoji da se sve odluke imaju slati nadležnim Javnim tužiteljima (po mjestu počinjenja zločina), no unatoč tome, u posljednje vrijeme tužitelji vraćaju spise s napomenom da je zločinac nepoznatog boravišta (pozivajući se na okružnicu broj 211 od 5. veljače 1946.) te da se ubuduće uopće ne šalju predmeti ako se ne zna boravište zločinca. U obrazloženju se navodi: „Ovakav postupak (...) skroz je protivan cit. Uputstvu br. 12, a s druge strane

⁴³ AJ, fond 110 – DK, kut. 3., 4–211/46.

⁴⁴ Z. BEGONJA, *Političke prilike i sudski procesi u Zadru od 1944. do 1948.*, 139.–141.

⁴⁵ HDA, fond 306 – ZKRZ Zh, kut. 296, GUZ br. 394/V-1946., 10. svibnja 1946.

⁴⁶ HDA, fond 306 – ZKRZ Zh, kut. 495, br. 39280–39313.

javni tužioc neopravdano se pozivaju na okružnicu 211, jer je u njoj rečeno da se imaju vraćati samo takovi predmeti kada je u pitanju zločinac, za kojega je utvrđeno ili se pretpostavlja da je u bjegstvu u inostranstvu.⁴⁷ Prema tome, ovakvo djelovanje nije opravdano, osim možda, kako se napominje, iz administrativnih razloga, da se ne gomilaju nedovršeni predmeti u arhivi, s obzirom da vraćeni predmeti i onako postoje u arhivima komisija. U zaključku stoji kako je zadatak Komisije da utvrdi zločin i zločinca, tj. izvrši sve potrebne istražne radnje, a Javni tužitelj, sud i upravne vlasti trebaju biti te koje će pronaći krivca i privesti ga kazni.

Očito je ovaj problem uzrokovao mnogo prepiske između Državne komisije i podređenih joj zemaljskih komisija jer 13. kolovoza 1946. slijedi dopis Vrhovnom tužilaštvu FNRJ u kojem se praksa vraćanja ponovno opisuje kao „nepravilna i štetna“. U obrazloženju stoji da „Naše odluke (...) imaju karakter prijave kao jedan vanredan i privremen, ratom i okupacijom prouzročen, organ javne vlasti. (...) Naši izviđači kreću se do utvrđenja zločina i zločinca *prima facie*. Potom ako je zločinac stranac vršimo njegovu registraciju u Londonu kod Međunarodne komisije za ratne zločine – i tražimo njegovu ekstradiciju, te ga dovodimo u zemlju i predajemo Javnom tužilaštvu.“ Prema tome u zaključku stoji da „tužiteljstvo mora, kada zaprimi odluku ocijeniti osnovanost krivičnog progona, pa da pokrenu ili obustave postupak, a odluku prosljediti nadležnoj Komisiji. Kada se utvrdi da je osumnjičeni u emigraciji Državnoj komisiji uputiti zahtjev za ekstradiciju, a odmah pri pokretanju postupka treba pokrenuti i sekvestraciju cjelokupne imovine zločinca“.⁴⁸

Dana 8. srpnja 1945. prenesena je vijest kako je Državna komisija preko Predsjedništva ministarskog savjeta zatražila od saveznika ekstradiciju, ratnog zločinca, dr. Ante Pavelića. Među mnogim stvarima navodi se da je on, kao talijanski i njemački suradnik, u travnju 1941., pomogao slom jugoslavenske vojske i uveo kvislinški režim u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.⁴⁹ Kada se radilo o predmetima u kojima su obrađivani masovni zločini (protiv Židova i Srba) popis zločinaca bio je dugačak i gotovo uvijek je uključivao cjelokupni upravni aparat NDH na temelju čega su sastavljani i izdavana nalozi za ekstradiciju. No, nerijetko su ovakvi dopis prosljeđivani Istražnom odjeljenju Javnog tužitelja za grad Zagreb, s napomenom da se cjelokupni spisi nalazi u arhivi Komisije, „jer su svi naredbodavci i nepo-

⁴⁷ AJ, fond. 110 – DK, kut. 1., 1–31.

⁴⁸ AJ, fond. 110 – DK, kut. 1., 1–32.

⁴⁹ „Od saveznika je zatraženo izručenje ratnog zločinca Pavelića“, *Vjesnik* (Zagreb), god. V, br. 68., 8. srpnja 1945., 2.; „Zločinac Ante Pavelić treba da bude neodložno izručen našim vlastima“, *Vjesnik* (Zagreb), god. VI, br. 311., 25. travnja 1946., 1.; „Kažnjavanje Draže Mihailovića i neodložno izručenje Ante Pavelića“, *Vjesnik* (Zagreb), god. VI, br. 345., 6. lipnja 1946., 4.

sredni izvršiozi zločina nepoznata boravišta, u bjegstvu“. No, ukoliko bi tužiteljstvo, prije izručenja, u pojedinom slučaju (posebice se izdvajaju prijavitelji, s obzirom da se vjerovalo da će se do njih lakše doći nego do naredbodavaca) pokrenulo krivični postupak, dostavili bi mu se dijelovi spisa koji se odnose na te osobe. Stavljanje dokumenata u arhivu jasno je upućivalo kako je Komisija bila svjesna da najveći dio naredbodavaca vjerojatno nikada neće odgovarati za počinjene zločine.⁵⁰

Zanimljiv je slučaj prema kojem je delegacija Komisije u britanskoj zoni u Austriji (Villach) pronašla „nekog Barabas Zvonka, jugoslavenskog izbjeglicu“, za kojega je trebalo također provjeriti postojeće podatke te ukoliko postoji temelj izraditi nalog za njegovo izručenje. No, ukoliko takav materijal ne postoji, trebalo je ispitati njegovo „vladanje za vrijeme okupacije, pa ukoliko ne pronađete ništa negativnoga da nas izvjestite uz priklop njegovih karakteristika, jer izgleda, da bi se imenovani mogao upotrebiti u obavještajne svrhe sa strane našeg servisa u Austriji“.⁵¹ Konkretna imena članova tih „vanjskih delegacija“ nisu mi bila dostupna, s obzirom da su ta pitanja bila u nadležnosti Državne komisije. Tek prema pojedinim dokumentima (koji su se vraćali na dopunu i dodatnu istragu Zemaljskoj komisiji Hrvatske) proizlazi kako je član jugoslavenske delegacije u Beču bio neki „kapetan JA Zvijezdić“,⁵² za kojega stoji da je bio „suviše optimista u odnosu na praksu izdavanja izbeglih izdajnika“. Osim toga, navedeni je očito „prekoračio“ granice svojih ovlaštenja, pa zbog toga Državna komisija žestoko negoduje.⁵³ On nije bio jedini koji je u radu iskazivao samovolju. Prepiska voditelja Komisije za Austriju, pukovnika Andrije Milića vrlo je zanimljiva. Pišući OZN-i za Jugoslaviju navodi kako je u Beču uhitio dvije muške osobe koje su se „bavile crnoberzijanstvom i isto vreme bili agenti neprijateljske dražinovsko – nedićevsko – ljotićevske bande, koja se nalazi pod pokroviteljstvom Engleza u njihovoj zoni i neprestano radi protiv tekovina naše oslobodilačke borbe.“ Nadodaje kako nije „imao dugo vremena da se bavim njihovim saslušanjem jer sam ih morao odmah iste noći otpremiti iz Beča da bi izbjegao eventualne neugodnosti radi njihovog hapšenja. Napominjem da sam to morao tim prije učiniti jer mi se neki dan jedan od članova iste bande bacio sa drugog sprata kuće gde se nalazi naša komisija za repatrijaciju, slomio se i leži u policijskoj bolnici.“ Jedan od uhićenih znao je

---

⁵⁰ Npr. HDA, fond 306 – ZKRZ Zh, kut. 485, br. 7555/46.; HDA, fond 306 – ZKRZ CGK, kut. 734, CGK br. 618/88.

⁵¹ HDA, fond 306 – ZKRZ Zh, kut. 295, br. 6739., 14. rujna 1946.

⁵² Prema podacima radi se o Slavku Zvijezdiću koji se ustvari prezivao Štern, ali je za potrebe službe promijenio prezime. Vidjeti: AJ, fond 110 – DK, kut. 813., 803 Z

⁵³ HDA, fond 306 – ZKRZ Zh, kut. 399, br. 5796./46., 21. srpnja 1946.; HDA, fond 306 – ZKRZ Zh, kut. 399, br. 2212./46., 10. rujna 1946.

puno o radu problematične skupine, pa pukovnik savjetuje da ga se „dobro sasluša“ (podcrtano u originalu). Istu odlučnost predviđa i u daljnjem radu, pa tako „Ubuduće ukoliko se ja, tragajući za skrivenim ratnim zločincima, i dalje budem 'spoticao' o razne kanale i agente dražinovaca ja ću ih hapsiti u interesu naše zemlje.“⁵⁴ Izvještavajući Nedeljковиća o svom radu stoji kako Komisija koja se nalazi u Austriji, većinu svog rada posvećuje samo Beču. Nemaju nikakvu pomoć od Saveznika (ne dobivaju potrebne propusnice). Osim toga, pukovnik Milić je otišao za Beograd i sa sobom odnio i sve papire o radu, a s obzirom da je on, kako je to već prije opisano, „to radio sam i nije nikoga od nas dovoljno upoznao sa tim poslovima“ Komisija se našla u velikim problemima. Nedostajalo im je osoblja, a pogotovo onog koje barata sa stranim jezicima, a morili su ih i novčani problemi, pa nisu mogli plaćati „drugove za vezu“. Prema ovakvim navodima opravdano je zapitati se kako je moguće da su u ovim delegacijama, zaduženima isključivo za rad u inozemstvu, bili uposleni ljudi koji se nisu služili stranim jezicima. Shodno tome, kakva je mogla biti i razina posla koji su oni obavljali.

Ove su delegacije, što je i očito, imale problema sa suradnjom sa savezničkim vlastima, što je s vremenom postalo sve očitije, no unatoč tome imali su „izvesne uspehe“ pri izručenju.⁵⁵ O tome najbolje svjedoči i stav jugoslavenskih predstavnika pri Organizaciji ujedinjenih naroda (OUN), prema kojima među raseljenim osobama: „nalaze se mnogobrojni ratni zločinci i izdajnici čije je izručenje davno traženo s naše strane. Međutim, ti zločinci ni do danas nisu izdvojeni od ostalih raseljenih lica i izbjeglica, već uživaju istu pomoć i povlastice, a istovremeno fizičkim i moralnim terorom sprečavaju repatrijaciju onih raseljenih lica koja žele da se vrate u svoju Otadžbinu. Oni šire klevetničku i neprijateljsku propagandu protiv naše zemlje i narodnih vlasti, pripremaju i sprovode zločinačke akcije protiv naše zemlje.“⁵⁶ Dapače, prema dopisu od 18. siječnja 1947. proizlazi kako se čak i dobivena saveznička odobrenja za izručenja odnose najčešće na osobe čije je boravište nepoznato, pa tako i u tom slučaju nema nikakvog praktičnog učinka.⁵⁷

Simptomatičan je spis britanskog Foreign Office-a (Ministarstva vanjskih poslova) od 13. lipnja 1945., u kojem se navod i da prvi formalni jugoslavenski zahtjev, glede izručivanja, s početka mjeseca, pokreće pitanja

⁵⁴ AJ, fond. 110 – DK, kut. 748, 805–59.–60.

⁵⁵ A. VAJS, „Rad Komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača“, 396. O problemima izručenja talijanskih zločinaca Jugoslaviji vidjeti: Effie G. H. PEDALIĆ, „Britain and the 'Hand-over' of Italian War Criminals to Yugoslavia, 1945–48“, *Journal of Contemporary History*, 39/2004., br. 4, Poseban broj: Kolektivno sjećanje, 507.–509.

⁵⁶ Branko PETRANOVIĆ – Momčilo ZEČEVIĆ, *Jugoslavija 1918.–1988. Tematska zbirka*, Beograd 1988., 833.

⁵⁷ AJ, fond. 110 – DK, kut. 16., 25–16–868

o kojima treba uskoro odlučiti. Posebno treba raspraviti: „u kojem stupnju je vlada Njegove Visosti spremna predati savezničkim zemljama osobe čija se predaja od takvih vlada traži na temelju kvalifikacije da su izdajnici, kvinslinzi ili suradnici neprijatelja, a da se ne traži nedvojben dokaz prije izručenja.“⁵⁸ Prema dokumentima američke i britanske vlasti pružale su podosta otpora, kako pravne tako i tehničke prirode. Stoga je izručenje morao prvenstveno odobriti britanski Foreign Office. Osim toga, navodi se da su dokazi morali biti detaljni i da nije više bio dovoljan dokaz *prima facie* što je bilo dovoljno i pri Komisiji Ujedinjenih naroda.⁵⁹ Prema dopisu upućenom Državnoj komisiji kod britanskih vlasti postoje posebni propisi za jugoslavenske „podanike-izdajnike“, pa se sukladno tome ovi predmeti ne rješavaju po istim principima, po kojima se rješavaju predmeti izdajnika drugih nacija. Osim toga, problem je što Saveznici postojeće probleme rješavaju posve arbitrarno i bez prisutnosti naših predstavnika.⁶⁰

Kao primjer navodim slučaj kada je Jugoslavija zatražila od Stožera savezničkih snaga u Italiji, dozvolu ulaska za rad svojih misija (koje su bile u nadležnosti Državne komisije), kako bi istražile zločine koje su počinili njezini građani i pripadnici okupatorske vojske. Stožer savezničkih snaga, 5. travnja 1945. odobrio je ulazak Misiji, no uz uvjet da Jugoslavija podnese prijedlog iz kojeg bi se jasno vidjelo na koji način bi se vodio zatraženi istražni postupak. Dr. Sloven Smodlaka delegat pri Jugoslavenskoj delegaciji u Savjetodavnom vijeću za Italiju, 25. srpnja iste godine obavijestio je Savezničku komisiju da je zadatak Misije prikupljanje podataka za više tisuća osoba radi relevantnih dokaza o ratnim zločinima koje su počinili ratni zločinci i okupacijske vojne snage Italije, Njemačke, Austrije, Mađarske i Bugarske i njihova upravna tijela, tijekom rata na području Jugoslavije, a koji se skrivaju u savezničkim izbjegličkim logorima, najviše u Italiji. Kako navodi: „Mi te zločince ne tražimo radi strasti da ih kaznimo, radi samog izvršenja kazne, tražimo ih zbog pravde, zbog toga da ne truju zrak slobodnih naroda, zbog toga da za svakoga tko u buduću bude smišljao da nekažnjeno ubija djecu, siluje žene i pali seljačke kuće - postoji strašna opomena prošlosti, da zna da ga niko neće ni štititi ni sakriti.“⁶¹

Jugoslavija je od Savezničke komisije zahtijevala da prema njezinim zahtjevima osumnjičene ratne zločince uhiti i izruči. Nakon nekoliko ponovljenih zahtjeva (9. i 15. kolovoza 1945.), Saveznička komisija je 8. rujna

---

⁵⁸ K. SPEHNJAK, *Britanski pogled na Hrvatsku 1945. – 1948.*, 146.–147. Prema gore navedenom jasno je da se pri rješavanju ovog problema radila razlika između savezničkih zemalja, kako to autorica navodi – prema principu – „zapadne“ i „neke druge“ savezničke zemlje.

⁵⁹ AJ, fond. 110 – DK, kut. 1., 1–39.

⁶⁰ AJ, fond. 110 – DK, kut. 16., 25–16–869.

⁶¹ Milovan ĐILAS, „Sa čim Jugoslavija izlazi pred Mirovnu Konferenciju“, *Trideset dana*, Zagreb 1946., 2.

izvijestila jugoslavenskog delegata u Rimu da vrhovni saveznički zapovjednik za Mediteran (SACMED), admiral Stone, dopušta ulazak jugoslavenske Misije u savezničke izbjegličke logore u svrhu istrage, ali samo „određenih [posebnih] slučajeva“ (*specific cases*), uvjetujući „da se pojedinačno podnesu kratki i relevantni podaci za svaki od navedenih zločina osoba koje su pod istragom (*schedule showing short particulars of each of the alleged war crimes which it is desired to investigate*)“.⁶²

Nadalje navodi se da je s ovakvom „djelomičnom dozvolom“ bilo jasno da: „Saveznička komisija namerava s jedne strane da odugovlači stvar, a s druge strane da rad komisije ograniči na istraživanje 'određenih zločina' i time onemogućiti rad misije da istražuje zločine o kojima bi tek na licu mesta provodila [provjerila] podatke, a isto tako i da mimoide najvažniji zadatak misije, naime da pronalazi i da putem savezničkih vojnih vlasti hapsi ratne zločince i izdajnike“.

Prema svemu jasno je da su Saveznici odugovlačili po pitanju uhićenja i izručenja. Stoga su uslijedili daljnji protesti jer su „dokumenti, koji su u rukama jugoslavenske Državne komisije za utvrđivanje zločina počinjenih od strane okupatora i njihovih pomagača u vezi s dokumentima koji se nalaze u arhivima u Rimu odakle su izdata naređenja za počinjenje već dokazanih ratnih zločina i da je radi toga razumljivo da ti dokumenti imaju biti ispitani od strane jugoslavenske misije“. Ovakvo objašnjenje nije zadovoljilo savezničku stranu jer se u njemu ne dostavljaju traženi podaci „o svakom od navedenih zločina“.⁶³ Iako su i američka i britanska vlada u svojim dopisima odobrile ova uhićenja i izručenja, Savezničke vojne vlasti nisu to izvršile niti za jednu osobu koja se nalazila na listi Komisije UN-a. Inzistiralo se na diplomatskom rješavanju ovog pitanja (obraćanjem na talijansku Vladu), čemu je Državna komisija doskočila već 8. prosinca 1945., zatraživši od veleposlanstva u Londonu izručenje 316 osoba osumnjičenih za ratne zločine (najviše ministri i vojni dužnosnici NDH).

Iako ni prvotnim zahtjevima nije udovoljeno jugoslavenska vlada je prema savezničkim uputama zahtijevala izručenje još 1.261 osobe. Od toga 15. veljače 1946. za 377 osoba, 21. ožujka 1946. za 426 pojedinaca, a 4. lipnja 1946. za 458 ratnih zločinaca i „raseljenih lica“ koji su se nalazili u savezničkim izbjegličkim logorima. Jugoslavija je 4. listopada 1946. britanskom Foreign Office-u uputila zahtjev za izručenjem traženih ratnih zločinaca, visoko pozicioniranih civilnih i vojnih dužnosnika NDH: Ive Herenčića, Ivana Korskog, Ljube Miloša, Ante Moškova, Dušana Žanka, Stjepana

---

⁶² B. JANDRIĆ, „Prijepori saveznika oko zahtjeva Jugoslavije za izručenjem osumnjičenih za ratne zločine iz savezničkih izbjegličkih logora u Italiji 1945. - 1947.“, 467.–468.

⁶³ B. JANDRIĆ, „Prijepori saveznika oko zahtjeva Jugoslavije za izručenjem osumnjičenih za ratne zločine iz savezničkih izbjegličkih logora u Italiji 1945. - 1947.“, 468.

Barbarića, Dragutina Rubčića, Vladimira Krena, Milovana Žanića, Ivana Oršanića, Josu Rukavinu, Matiju Kovačića i Ivana Stiera, za koje je Državna komisija dostavila kompletnu dokumentaciju. Dana 27. veljače 1946. ekstradicijska odluka sastavljena je i za Milivoja Hotku te je Državna komisija diplomatskih putem zatražila njegovu ekstradiciju. No, Ministarstvo unutrašnjih poslova, raspolagalo je drugačijim podacima o njegovom posljednjem boravištu, pa stoga Komisija nalaže da se te informacije usklade.⁶⁴ Ovdje navedeni slučajevi upućuju na zaključak da je u radu ovih misija/delegacija bilo podosta lutanja te da su se predmeti rješavali od slučaja do slučaja bez neke određene sustavnosti i jednobraznosti.

Nakon dugotrajne prepiske Savezničke vojne vlasti dopustile su jugoslavenskoj misiji ulazak u logore u Austriji i Njemačkoj, dok je pitanje Italije i dalje ostalo otvoreno, s time da se u jednom od dopisa napominje kako se u tim logorima nalaze ljudi koji su neprijateljski raspoloženi prema ondašnjim jugoslavenskim vlastima, pa se postavlja pitanje kako bi bila delegacija prihvaćena. Osim toga kao razlog nemogućnosti provedbe ovog zadatka navodi se i činjenica da je on uistinu opsežan i detaljan.

Ovakvo stanje bilo je povod za prilično „nategnute“ odnose Jugoslavije s Velikom Britanijom i SAD-om. Konačni zaključak jugoslavenskih predstavnika s podosta rezignacije navodi: „Vlade Vel. Britanije i Amerike zauzele su negativan stav prema našim zahtevima nakon što su nas dve godine uveravale o svojoj gotovosti da nam izruče ratne zločince i izdajnike. Nisu odobrile odlazak misije u Italiju, a u pogledu izručenja zločinaca i izdajnika proglasile su sebe nenadležnim“.⁶⁵

U kasnijoj raspravi (26. ožujka 1946.) u Donjem domu britanskog parlamenta, postavljeno je pitanje odbijanja izručenja ratnih zločinaca Jugoslaviji, no odgovor je glasio kako ti zahtjevi nisu odbijeni, a dio ih je još u fazi ispitivanja. Kada je Ministar bio upitan što misli o tome da niti jedan Jugoslaven nije prisilno ekstradiran iz Italije, odgovor je bio prilično diplomatski: “(...) ja samo mislim ono što odgovor kaže, naime da ni jedan zahtev nije bio odbijen“.⁶⁶ Do ožujka 1946. odnos s američkim vlastima bio je relativno korektan, no nakon toga je započelo zapostavljanje te se čak privremeno obustavila ekstradicija.⁶⁷ Ipak do sredine 1946. Savezničke vojne vlasti izručile su 171 traženu osobu.⁶⁸

⁶⁴ HDA, fond 306 – ZKRZ Zh, kut. 295, br 8587., 7. prosinca 1946.

⁶⁵ B. JANDRIĆ, „Prijepori saveznika oko zahtjeva Jugoslavije za izručenjem osumnjičenih za ratne zločine iz savezničkih izbjegličkih logora u Italiji 1945. – 1947.“, 483.

⁶⁶ B. JANDRIĆ, „Prijepori saveznika oko zahtjeva Jugoslavije za izručenjem osumnjičenih za ratne zločine iz savezničkih izbjegličkih logora u Italiji 1945. – 1947.“, 494.

⁶⁷ AJ, fond. 110 – DK, kut. 16., 25–16–1119. Prema dopisu od 11. veljače 1947. proizlazi kako je po pitanju izručenja ratnih zločinaca iz američke zone, do tada, zatražena ekstradicija

Opće nezadovoljstvo zbog prilično humanitarnog savezničkog držanja vidljivo je i kroz stalne natpise u tisku.⁶⁹ Pa tako, pozivajući se na odredbe Moskovske i Krimске deklaracije te ugovor s Potsdamske konferencije, dr. Aleš Bebler jugoslavenski delegat na zasjedanju Generalne skupštine Ujedinjenih naroda, istaknuo je, kako postoji veliki problem oko neizručivanja ratnih zločinaca, za koje se, kako sam navodi, ne zna gdje su.⁷⁰ Pri definiranju ratnog zločinca vrlo je jasan: „Radi li se samo o Nijemcima i državljanima satelitskih zemalja, ili se radi također o državljanima samih zemalja u kojima su zločini izvršeni i drugim riječima o izdajnicima, što se nas tiče, mi mislimo da je to jedno te isto. (...) masovno ubijanje u Zagrebu prije povlačenja Nijemaca – je upravo djelo jednog od najveći izdajnika i ratnih zločinaca poznatih u Evropi – Pavelića, koji nam ni do danas nije predan.“⁷¹

Prema navodima Jugoslaviji je izručeno 125 osoba, od ukupno, 3.104 registrirana ratna zločinca. Napominje se kako niti jedan od 950 registriranih talijanskih zločinaca također nije izručen. Posebno se naglašava odgovornost američke i britanske vlade. Njihov stav „predstavlja još jedan napad na mir i suradnju u svijetu, predstavlja još jedan akt koji ide u korist međunarodnoj imperijalističkoj reakciji.“⁷²

Na zasjedanju Međunarodne komisije za ratne zločine, jugoslavenski predstavnik, predsjednik Državne komisije dr. Dušan Nedeljković, konstatirao je „sporst cjelokupnog aparata kao i sporst nacionalnih komisija. Nacionalne komisije sporo dostavljaju predmete Međunarodnoj komisiji, a ova opet sporo predaje ratne zločince sudu naroda, nad kojim su počinili zločin.“ Nadalje nastavlja kako je jugoslavenska Komisija, od ukupno mili-

---

za 176 zločinaca, od toga 110 Nijemaca (uključujući Austrijance), 43 Jugoslavena, 18 Talijana i 5 Mađara. Američke vlasti odobrile su svega 29 izručenja, od toga 19 Nijemaca i 10 Jugoslavena.

⁶⁸ B. JANDRIĆ, „Prijepori saveznika oko zahtjeva Jugoslavije za izručenjem osumnjičenih za ratne zločine iz savezničkih izbjegličkih logora u Italiji 1945. – 1947.“, 493.

⁶⁹ Npr. „Zasjedanje međunarodne komisije za ratne zločine“, *Vjesnik* (Zagreb), god. V, br. 40., 6. lipnja 1945., 2.

⁷⁰ Osim A. Beblera jugoslavenski predstavnici na Skupštinama bili su: E. Kardelj, S. Kosanović, S. Simić, Lj. Leontić, St. Gavrilović, A. Štampar, Vl. Dedijer, M. Zoričić, Vl. Popović, D. Vlahov, D. Petrović-Šane, S. Krašovec, L. Mates, M. Bartoš, V. Velebit, J. Brilej, E. Koš, J. Vilfan, J. Đerđa, S. Prica, V. Simić, V. Ribnikar, Š. Balen, M. Tartalja, Lj. Radovanović, V. Bakarić, K. Hadži-Vasilev, I. Vejvoda, M. Ristić, O. Cicmil i D. Bratić.

⁷¹ „Zasjedanje Skupštine Ujedinjenih naroda. Jugoslaviji je predan minimalan broj ratnih zločinaca rekao je jugoslavenski delegat dr. Aleš Bebler“, *Vjesnik* (Zagreb), god. VI, br. 261., 23. veljače 1946., 1.; B. PETRANOVIĆ – M. ZEČEVIĆ, *Jugoslavija 1918.–1988. Tematska zbirka*, 833.; Jadranka JOVANOVIĆ, *Jugoslavija u Organizaciji ujedinjenih nacija (1945–1953.)*, Beograd 1985., 97.–99.

⁷² „Ne izručivanje ratnih zločinaca predstavlja opasnost za mir“, *Naprijed* (Zagreb), god. V, br. 46. 15. studeni 1947., 3.; „Možemo s ponosom kazati da Jugoslavija među onim zemljama, koje su prošle strahote rata stoji na prvom mjestu po jedinstvu naroda i države“, *Vjesnik*, (Zagreb), god. VI, br. 287., 25. ožujka 1946., 1.

jun slučajeva, utvrdila tek negdje 10.000 zločina. Samo nekoliko stotina slučajeva dostavljeno je Međunarodnoj komisiji, a ona „još nije našla puta ni načina, da privede sudu jugoslavenskih naroda nijednog zločinca, premda se oni uglavnom nalaze u savezničkim rukama“.⁷³ Česte kritike potiče i činjenica da se u Zapadnom svijetu s zločincima suviše blago postupa. U *Slobodnoj Dalmaciji* 10. svibnja 1945. zabilježena je protestna nota, s obzirom na činjenicu da je švicarsko federalno vijeće odobrilo azil talijanskom guverneru Giuseppeu Bastianiniu. Stoga je Državna komisija upozorila da je Bastianini proglašen ratnim zločincem i zatraženo je njegovo diplomatsko izručenje.⁷⁴

Velika vijest bila je i uhićenje generala Maria Roatta i njegovo suđenje u Rimu.⁷⁵ Državna komisija izdala je izjavu prema kojoj je Roattu teretila kao odgovornog za počinjene talijanske zločine na prostoru Jugoslavije.⁷⁶ Jugoslavenska nastojanja da talijanske zločince stavi pod svoju jurisdikciju nisu bila, kako se to često navodi, potaknuta samo stavkom iz moskovske deklaracije, prema kojoj zločinci moraju odgovarati na području zemlje u kojoj su učinjeni zločini, već nastojanjem da se prikupe određeni bodovi u međunarodnoj diplomaciji, posebice što se tiče odnosa s Italijom i teritorijalnim zahtjevima s jugoslavenske strane. U prilog tome govori i dopis prema kojemu: „Osim cilja koji ide za primjerenim kažnjavanjem zločinaca, potrebno je potpuno raskrinkati neprijatelja pred kulturnim svijetom i pred javnim mnijenjem naših Saveznika. Pored već zadanog mu vojničkog poraza, treba produžiti sa političkim i moralnim udarcima, koji se moraju osjetiti već danas radi gore navedenog razloga te naročito onda, kada se našem

⁷³ „Zasjedanje međunarodne komisije za ratne zločine“, *Vjesnik* (Zagreb), god. V, br. 40., 6. lipnja 1945., 2.

⁷⁴ „Komunike Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača“, *Slobodna Dalmacija*, (Split), god. III, br. 155., 13. svibnja 1945., 4.; „Saopćenje Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača: Zločini talijanskih okupatora nad narodom šibenskog kotara“, *Slobodna Dalmacija*, (Split), god. III, br. 147., 22. travnja 1945., 3.; „Stav Jugoslavije u vezi kažnjavanja ratnih zločinaca“, *Slobodna Dalmacija*, (Split), god. III, br. 174., 27. lipnja 1945., 2. Odluka o utvrđenju zločina za Giuseppea Bastianinia vidjeti u: *Dokumenti iz istorije Jugoslavije* tom III, prir. Miodrag Đ. Zečević i Jovan P. Popović, Beograd 1999., 135.–139. O još nekim prigovorima u vezi izručenja talijanskih zločinaca vidjeti u: B. JANDRIĆ, „Prijepori saveznika oko zahtjeva Jugoslavije za izručenjem osumnjičenih za ratne zločine iz savezničkih izbjegličkih logora u Italiji 1945.–1947.“, 479.–483.

⁷⁵ D. GUŠTIN, „Tisk narodnoosvobodilnoga gibanja 1944–1945 o organih za ugotavljanje vojnih zločinov“, 122.; „Ratni zločinac general Mario Roatta“, *Slobodna Dalmacija* (Split), god. III, br. 112., 28. siječnja 1945., 3.

⁷⁶ Odluku Državne komisije za počinjene ratne zločine za Maria Roattu vidjeti u: *Dokumenti iz istorije Jugoslavije* tom III, 199.–210.; „Mario Roatta daje upute za provođenje drastičnih mjera protiv našeg naroda“, *Slobodna Dalmacija* (Split), god. III, br. 114., 4. veljače 1945., 3.; „Ratni zločinac general Roatta mora odgovarati i našem sudu“, *Slobodna Dalmacija* (Split), god. III, br. 116., 8. veljače 1945., 1.

napaćenom narodu bude odmjeravala zadovoljština i kada se budu utvrdi-
vale naše državne granice prema Italiji“.⁷⁷

Prema dostupnim podacima, koji vjerojatno nisu potpuni, pa ih tre-
ba konzultirati s podosta „rezerve“, Državna komisija dostavila je delegaciji
(kasnije ambasadi u Londonu) 4.800 odluka protiv okupatorskih ratnih zlo-
činaca (sveukupno ih je utvrđeno preko 17.000) za daljnju registraciju pri
Komisiji Ujedinjenih naroda (UNWCC), od čega ih je 2.868 zavedeno na po-
pis (1.711 Nijemaca, 923 Talijana, 54 Mađara, 178 Bugara i 2 Albanca).⁷⁸
Primjerice prema odlukama Državne komisije utvrđeno je da je na cjelo-
kupnom području Jugoslavije ratni zločin počinilo 3.798 Talijana. UNWCC
je registrirala (potvrdila vjerodostojnost) za 768 odluka Državne komisije, a
40 osoba talijanske narodnosti je osumnjičila da su počinili ratne zločine na
području Jugoslavije. Od 1.424 Bugarina UNWCC je potvrdila 175 odluka
Državne komisije. Državna komisija proglasila je ratnim zločincima i 7.567
pripadnika okupacionih snaga Njemačke (i 395 Austrijanaca), od kojih je
UNWCC prihvatila tek 1456. Po istom principu utvrđeno je i 3.437 Mađara
od kojih je potvrđeno njih 48. Ova razlika u brojevima opravdava se činjeni-
com da su Komisiji Ujedinjenih naroda dostavljani samo teži slučajevi. No,
važno je napomenuti da odluke Komisije Ujedinjenih naroda ne obavezuju
pojedine savezničke vlade na daljnje djelovanje s obzirom da navedena Ko-
misija samo pronalazi i istražuje činjenice i utvrđuje i registrira zločince.
Ovako velika disproporcija proizlazi i iz činjenice da se već krajem rata mi-
jenja odnos Zapadnih saveznika prema Jugoslaviji. Osim toga, u neposred-
nom poslijeraću sve je prisutnija polarizacija na Zapad i Istok, pri čemu
SAD i Britanija nastoje što prije stabilizirati Njemačku i Italiju, kao kontra-
punkt sovjetskom tj. komunističkom širenju utjecaja.

Tijekom svibnja 1946. dolazi do zatvaranja logora u Italiji te prese-
ljenja izbjeglica u anglo-američke logore u Njemačkoj. Istovremeno save-
zničke vlasti zatvorile su sve jugoslavenske urede za izručenje ratnih zloči-
naca. S obzirom na opće ozračje ne čude riječi ministra vanjskih poslova
Vladimira Velebita prema kojem je Generalni Sekretarijat Vlade FNRJ, 17.
veljače 1947. izvijestio Ministarstvo da se iz Londona povlače činovnici Dr-
žavne Komisije. Kao razlog navodi se činjenica da je cjelokupni rad bio „po-
grešno postavljen i sav se rad mogao pripremiti u zemlji, a potrebni materijal
za registraciju ratnih zločinaca samo poslati u London da bi se unio u
određene formulare“. Taj posao mogla bi, prema uputama obaviti i sama

⁷⁷ Zlatko BEGONJA, „Okružna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih
pomagača Zadar (1944. – 1946.)“, u: *Zadar i okolica od Drugoga svjetskog rata do Domovin-
skog rata*, gl. ur. Tado Oršolić, Zadar 2009., 33.–34.

⁷⁸ *Dokumenti iz istorije Jugoslavije* tom II, 10., 121.; J. JURČEVIĆ, *Nastanak jaseno-
vačkog mita*, 21.; Michael PORTMANN, *Die kommunistische Revolution in der Vojvodina
1944–1952. Politik, Gesellschaft, Wirtschaft, Kultur*, Beč 2008., 198.

ambasada.⁷⁹ Suočeni s takvim stanjem, u Jugoslaviji je, u proljeće 1947., proglašena amnestija. Svi ostali dopisi ostali su mrtvo slovo na papiru, sve do početka 1948. kada zbog nesuglasica sa SSSR-om (Rezolucija Informbiroa), pada interes Jugoslavije za ratnim zločincima. Osim toga, sredinom iste godine Saveznici su objavili da se više ne može podnijeti nikakav zahtjev za izručenjem ratnih zločinaca. Tako je, zbog političkih interesa, kažnjavanje ratnih zločina bilo u potpunosti zanemareno. U prilog tome govori i činjenica da se, s obzirom na važnost pitanja ekstradicije razmišljalo, o produženju rada Državne komisije čak do kraja 1948. No, to se pokazalo suvišnim jer se, ionako nesklona međunarodna struktura reducirala i likvidirala, (Komisija Ujedinjenih naroda prestala je s radom 1. travnja 1948.), pa je tako odlučeno da se u prvom polugodištu ugasi i Državna komisija.

Česta tvrdnja savezničkih vlada da zahtjevi za izručenjem nisu bili dovoljno argumentirani, posljedica su činjenice da je Jugoslavija tražila da joj se izruče i oni koji po mišljenju Zapada nisu bili krivi već su tretirani kao politički protivnici novog režima. Čak i prema riječima Delegacije pri savezničkom kontrolnom vijeću u Austriji upućenim Državnoj komisiji, 12. siječnja 1947., stoji kako je opći nedostatak njihovih odluka u tome što nisu dovoljno konkretno obrađene i nema dovoljno dokaza i pojedinosti o zločinima i vrlo često nije uopće uspostavljena veza između zločinca i zločina koji mu se stavlja na teret. To „naravno ne nailazi na odobravanje kod Savezničkih vlasti. Često se događa da se dostavi neka odluka koja se cijela temelji na nekoj drugoj odluci i koja ju u potpunosti citira, a sama nema nikakvih podataka.“ Delegacija je svjesna poteškoća s kojima se Komisija nosi, „no s obzirom da mjesecima čekaju na podatke smatraju neozbiljnim da se nakon toga saveznicima uruče takvi manjkavi podaci.“⁸⁰ U prilog tome dovoljno govori i zaključak Foreign Office-a iz 1948., u kojem se govori o britanskoj politici izručenja Jugoslaviji od 1945., naglašavajući: „početna odluka da se oni predaju proizašla iz prirodne želje svih zemalja na kraju rata da se vidi pravda na djelu i izdajnici budu kažnjeni, ali nas je pervertita prirodna sudske administracije u satelitskim zemljama vodila da postanemo izrazito nevoljni da se dalje preda veći broj ljudi (...) koji se traži, ne zbog ratnih optužbi nego zbog njihovih političkih uvjerenja i u nekim slučajevima, njihova djelovanja nakon rata.“⁸¹ Osim toga, među Saveznicima postojala je otvorena sumnja prema „pravdi prvog naleta“ koja se prakticirala u onodobnoj Jugoslaviji. No, unatoč tome, treba se zapitati da li je takvim stavom, i opstruiranjem jugoslavenskih zahtjeva, dio ratnih zločinaca izbjegao svoju odgovornost. Iako se ovdje govori o pravnoj odgovornosti (koja nikada

⁷⁹ AJ, fond. 110 – DK, kut. 16., 25–16–1050.

⁸⁰ AJ, fond. 110 – DK, kut. 16., 25–16–847.

⁸¹ K. SPEHNJAK, *Britanski pogled na Hrvatsku 1945. – 1948.*, 165.

ne zastarijeva), čini mi se da je u ovom pitanju, barem tada, bio presudan ideološki segment problema.⁸²

Prema sakupljenom gradivu doneseno je 116.239 odluka kojima je registrirano 66.420 ratnih zločinaca i suradnika okupatora (narodnih neprijatelja). Za neke zločince, naročito velike, doneseno je nekoliko odluka, kako je s terena pristizalo gradivo. Pa od tuda proizlazi gotovo dvostruka razlika između donesenih odluka i utvrđenih i registriranih ratnih zločinaca. Od te ukupne brojke 15.724 bilo je okupatorskih zločinaca, a 49.245 činili su domaći zločinci. Prema arhivi Državne komisije registrirano je 25.875 ratnih zločinaca, od čega je 4.800 odluka dostavljeno radi registriranja pri Komisiji Ujedinjenih naroda, od čega je registrirano 2.868 osoba. Posljednja razlika posljedica je činjenice da delegacija u Londonu nije uspjela obraditi sve predmete. Delegacija u Londonu je protestirala kada se tražilo smanjenje broja njenog osoblja. Krajem prosinca 1946. navodi se da je do tada obrađen 871 pojedinačni predmet domaćih zločinaca a još 950 je ostalo za obradu. Okupatorskih zločinaca do tada je obrađeno ukupno 2.266, a ostaje ih još 4.006. Prema podacima prosječna norma iznosila je do 300 zločinaca mjesečno, posebice s obzirom na osoblje s kojim se raspolaže i koje je već sada drastično smanjeno. S obzirom na preostali zadatak procjena je da bi delegacija trebala raditi još godinu dana, no ukoliko nastave pristizati novi materijali trebati će još osoblja.⁸³ Pred kraj rada UNWCC je tražila da joj se podnose samo teži slučajevi. Valja napomenuti da ova brojka nije konačna, već se pretpostavlja da je ona bila nešto veća, no zbog dogovora s vladama Mađarske, Bugarske i Albanije Državna komisija je prestala podnositi na registraciju UNWCC-u pripadnike tih zemalja, pošto su njihove vlade obećale da će ih izvesti pred svoje sudove.⁸⁴ O tome zorno svjedoči i dopis Ministarstva vanjskih poslova u kojem se postavlja pitanje Bugara, za koje su se dostavili popisi zločinaca te se nada da navedeno neće izazvati „nezgodne političke posljedice s obzirom na prilike u Bugarskoj“. Poslanstvo je popise vratilo i napomenulo kako bi vraćanje jugoslavenskim vlastima stvorilo prešedan i postavilo isto pitanje prema Grčkoj. Stoga se zaključuje da u ime svega ne treba tražiti izručenje bugarskih ratnih zločinaca.⁸⁵ I time se pokazalo kako je politički princip i u ovom slučaju bio presudan tj. neke stvari svjesno su žrtvovane u ime viših strateških i geopolitičkih ciljeva.

⁸² K. SPEHNJAK, *Britanski pogled na Hrvatsku 1945. – 1948.*, 146.

⁸³ AJ, fond 110 – DK, kut. 16., 25–16–507.

⁸⁴ *Dokumenti iz istorije Jugoslavije* tom I, 44. Podaci prema izvještaju predsjednika D. Nedeljkovića o radu Državne komisije 1943. – 1948.; Srđan CVETKOVIĆ, „Nekoliko dokumenata iz rada državnih organa na utvrđivanju 'narodnih neprijatelja' 1945–1952“, *Tokovi istorije* (Beograd), br. 3–4/2004., 2005., 152.

⁸⁵ AJ, fond 110 – DK, kut. 16., 25–16–1013.

U konačnici valja napomenuti kako je Državna (zemaljske) komisija bila tek jedna od sastavnica istražnog aparata na poslijeratnim jugoslavenskim prostorima. Njezin glavni zadatak bio je da utvrđuje zločince i zločine. S vremenom se pokazalo da je najvažniji izvršni zadatak ovog cijelog sustava bilo pitanje izručenja ratnih zločinaca (stranih i domaćih) koji nisu bili dostupni jugoslavenskom pravosuđu. Ovaj zadatak bio je poprilično sveobuhvatno zamišljen, ali i zahtjevan. Dobro zamišljena „mreža“ delegacija i misija koje su se nalazile u Italiji, Austriji, Njemačkoj i pri komisiji Ujedinjenih naroda, u svom radu naišla je na mnoge prepreke (kako objektivne tako i one manje objektivne). Bila je to, od osnovnih stvari, stalna borba s općenitim manjkom djelatnika, ali i nedostatkom kvalificiranog osoblja. Stalno prisutno negodovanje odnosilo se i na manjkave i nedovoljno istražene odluke koje su trebale biti prosljeđivanje Komisiji Ujedinjenih naroda. Osim toga, na državnoj razini uočena su neujednačena mjerila prema kojima se utvrđivala krivica te je nerijetko unošen i politički subjektivizam. U prilog tome govori i činjenica da je, u to doba, pravni sustav bio tek u nastajanju. Pitanje normiranja krivičnog zakonodavstva bilo je tek fragmentarno riješeno. Pojam krivičnog djela vrlo je široko tumačen i vezivan je uz konkretnu društvenu stvarnost, a ne uz apstraktnu pravnu normu. Osim toga krivični zakonik dopuštao je upotrebu pravne analogije tj. djelo se prosuđivalo prema sličnosti s djelima opisanim u zakonu. U cijelom radu međunarodne okolnosti nisu im išle u prilog tj. Saveznici su jasno pokazivali svoje razlikovanje između Zapadnih i Istočnih članica te otvorenu netrpeljivost prema „pravdi prvoga naleta“ koja je prakticirana u komunističkoj Jugoslaviji. Stoga, unatoč brojnim pritiscima niti po ovom pitanju Državna komisija nije polučila željene rezultate, iako je svoj zadatak, u konačnici, opisala „vrijednim“, no činjenica jest da veliki broj ratnih zločinaca nikada nije odgovarao za počinjene zločine.

Martina Grahek Ravančić

EXTRADITION OF WAR CRIMINALS

According to the Documents by State/Lands' Commissions for Determining Crimes of the Occupiers and their Collaborators

Summary

The question of sanctioning war crimes was set in during the military operations of the World War II. The principal agreements had been reached at the Moscow and Teheran Conference, and conferences at Yalta and Potsdam. The way in which these agreements became reality partially can be seen through the documents of the State/Lands' Commissions for the determination of crimes of occupiers and their collaborators, which have been established as one of the investigative bodies of the new authorities in Yugoslavia after the war. These documents testify to the tasks of the Commission, specifically in this article author elaborates one of the most important executive tasks relating the issue of extradition of war criminals and its implementation. The overall performance of Commissions was significantly affected by a shortage of personnel and professional staff, as well as a lack of material resources. Author also emphasizes uneven benchmarks regarding the determination of the guilt, which was often accompanied with a political subjectivity. This is corroborated by the fact that at the time the legal system was just emerging and the question of criminal law norms was only partially resolved. Moreover, the overall international relations were not encouraging, and the Western allies were quite skeptical towards "quick justice rush", without dropping out of sight of their global, geo-strategic interests and plans.